

استاد عبدالحی حبیبی افغانستانی

هفته‌ای يك شب استادان بزرگوار ما، در دفتر محقر مجله پنما اجتماع می‌کنند و در ابواب ادب بحث و تحقیق و گفت و گو، در این جلسه خودمانی و بی تکلف و با حال، جای دوستان خالی است ۱ هفته گذشته مقاله ممتع استاد عبدالحی حبیبی (سر مقاله شماره مرداد ۱۳۴۲) مورد بحث واقع بود و حضرت استاد سید محمد فرزانه استاد دانشگاه طهران دامت افاضاته مناسب دانستند که پیامی مشعر بر تحسین و امتنان از استاد عبدالحی حبیبی در نگارش چنین مقالاتی محققانه و پر مغز و لطیف بآن جناب عرض شود و استاد محیط طباطبائی و دکتر اسلامی و دیگر اساتید این نکته را تأیید فرمودند. وما علی الرسول الا البلاغ.

از جناب استاد حبیبی قبلاً استعدا شده بود که شرح حالی از خود مرقوم دارند تا در جهان علم و ادب این دانشمند مشرق‌زمین بهتر شناخته آید. ممنونیم که این استعدا پذیرفته آمد و اینست مختصری از احوال آن جناب بقلم آن جناب (مجله پنما)

دانشمند گرامی حضرت حبیب یغمائی در نامه‌ئی ازین عاجز شرح حال و تألیفات مرا خواستند، و این خواهش خود را با کلمات «حتماً و حتماً مرقوم دارید» مؤکد فرمودند، که یارای استنکاف از آن ندارم.

بنده نه نویسنده مقتدرم و نه محقق، اما از طلبه دانشم، و عنوان طالب علمی را افتخار خود میدانم. و زهی سمدت اگر این افتخار را بحق مستحق شوم.

❦❦❦

نام من عبدالحی ولد ملا عبدالحق آخوندزاده، و ازدودمان عالم معروف و جامع منقول و معقول مولوی حبیب‌الله مشهور به محقق قندهاری ام، که در عربی و فارسی دارای تألیفات فراوان اند، و در معقول و منقول از علوم دینی تا ریاضی و فلسفه و منطق و اخلاق و هیئت و هندسه و نجوم کتب نافعی را با تحقیقات بکر نوشته‌اند.

تولد من در محله بامیزیایی شهر قندهار بتاريخ پنجشنبه ۱۷ ربیع الثانی سنه ۱۳۲۸ قمری است. در سن طفولیت از سایه پدری محروم شدم دروس ابتدائی را در مساجد شهر قندهار

فراگرفتم و بعد از آن در سنه ۱۲۹۹ شمسی در مکتب ابتدائی شالمار قندهار داخل شدم و در سنه ۱۳۰۴ ش شهادتنامه مکتب ابتدائی را گرفتم، و به‌مر ۱۵ سالگی در یکی از مکاتب ابتدائی آن شهر، بحیث معلم مرا پذیرفتند.

خانواده ما از روزگار قدیم، محیط کتاب و سواد و دانش بود، از پدر جز چند کتاب و کلکسیونهای جراید سراج الاخبار افغانیه (کابل) و حبل‌المتین (کلکته) و کتب مرحوم محمود

استاد عبدالحی حبیبی افغانستانی

طرزی مدیر (سراج الاخبار) که در کابل طبع شده بود، چیزی دیگر با رث نبردم. مثنوی مولوی بلخی، و دیوان خواجه حافظ شیرازی و گلستان و بوستان شیخ سعدی از کتابهایی بود، که در همان سن طفولیت، چشم من بآن آشنا شده بود.

هنگامیکه در مکتب ابتدائی درس میخواندم، کتب ابتدائی صرف و نحو عربی ریاضی و هیئت و فقه و اصول فقه و منطق میر و مبادی بلاغت و عروض و قافیه را از مزاده خود مرحوم مولوی عبدالواسع شهید فراگرفتم. این دانشمند بصیر و عالیمقام مرد نقاد و خطیب آتش زبان فداکاری بود، در ترتیب قوانین دولت که در همان اوقات نظام نامه میگفتند، آنقدر رشادت و فداکاری کرد که بالاخره چون در سنه ۱۳۰۹ ش قوای ارتجاع غالب آمدند، او را پدهان توپ بستند. وی در تدریس رأی خاص و اسلوب مستقیم و کوتاهی داشت، و مرا در یکسال به مبادی آشنا ساخت.

استاد دیگر من علامه مولوی ابوالوفاء قندهاری بود، که در هند جنوبی در مدرسه نظامیه دکن مقام استادی فقه و قرائت کلام الهی را داشت، و در آنوقت در قندهار در مسجد خانوادگی ما سکونت میکرد، وی مردی دانشمند و صاحب نظر بود، از درس این استاد نیز در ادبیات و علم قرائت و کتبی که منتهیان میخواندند فوائد فراوان بردم، و دروس علم احادیث را از هر دو استاد سماع کردم.

در همین هنگام که در پیچ و خم صغری و کبری منطق و اشکال اقلیدس و جاز و لایجوز در حجرات مساجد و مدارس قدیم سرگردان بودم، جغرافیا و طبیعیات و حساب مکاتب جدید کابل را هم مطالعه کردم، و سراج الاخبار و جبل المتین را میخواندم، و بالاخره از کاوه و ایرانشهر و ارمغان و الهلال سودها بردمی، و خطها اندوختمی، تا که در سنه ۱۳۰۷ ش معاون مدیر جریده طلوع افغان قندهار شدم و در سنه ۱۳۱۰ ش بهمدیری آن جریده رسیدم، و تا سال ۱۳۱۹ مدت نه سال این جریده هفتگی را بزبانهای فارسی و پشتو نشر کردم و چندین کتاب ادبی و درسی را در چاپخانه سنگی همین جریده طبع ساختم.

در همین اوقات زبان انگلیسی و اردو را هم تا جائی فراگرفتم که کتب این دو زبان را نیز مطالعه کردم. روش جستجو و تحقیق تاریخی را از کیمبرج هستری آف اندیا و نوشتههای فضلالی مصری و هندی مانند جرچی زیدان و شبلی نعمانی و سید سلیمان ندوی و مقالات جریده کاوه برلین و آثار گرانهای علامه محمد قزوینی (علیه الرحمه) آموختم، و در رشتههای ذیل مطالعات خود را تا کنون دوام داده ام.

تاریخ ادبیات فارسی و پشتو و اردو - تاریخ و زبان شناسی و کتب شناسی مخصوصاً مربوط به خراسان قدیم و افغانستان کنونی و هند و فلان ایران. شناسائی مشاهیر همین سرزمین و مطالعه در جغرافیای تاریخی آن.

خلاص مراحل زندگی من :

معلم در مکاتب ابتدائی قندهار از سنه ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۶ ش.
معاون مدیر جریده طلوع افغان قندهار از ۱۳۰۶ تا ۱۳۱۰ ش.
مدیر همین جریده در قندهار از ۱۳۰۶ تا ۱۳۱۹ ش.
رئیس اکادیمی افغان (پشتو نولنه) در کابل از ۱۳۱۹ تا ۱۳۲۰ شمسی (در عین زمان معاون ریاست مطبوعات)

مشاور وزارت معارف در کابل از ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۳ ش.
رئیس نخستین فاکولته ادبیات در یوهنتون (دانشگاه) کابل و رئیس اکادیمی افغان و استاد تاریخ ادبیات پشتو از ۱۳۲۳ تا ۱۳۲۵ ش.

رئیس اداره معارف قندهار از ۱۳۲۵ تا ۱۳۲۶ ش (در عین زمان استاد تاریخ).
وکیلالتجار افغانی در چمن بلوچستان ۱۳۲۶ ش.

نماینده منتخب مردم قندهار در دوره هفتم شورای ملی در کابل از ۱۳۲۷ تا ۱۳۳۰ ش .
 سکونت در پاکستان از ۱۳۳۰ تا ۱۳۴۱ ش .
 رجوع بوطن و دوام بمشاغل علمی در کابل، ۱۶ سنبله ۱۳۴۱ ش .
 عضو هیئت‌های کلتوری افغانی در سنه ۱۳۲۰ (دهلی) و در سنه ۱۳۲۲ ش (تاشکند) و
 دارای نشان درجه دوم معارف از حضور اعلیحضرت همایون پادشاه افغانستان .

□□□

اکنون که بمرحله پنجاه و پنجین سال زندگی رسیده‌ام ، در کابل به مطالعه و امور علمی
 مشغولم ، و عضو اخیر انجمن تاریخ میباشم . و آنچه تاکنون نوشته و یا نشر کرده‌ام ، شرح آن
 چنین است .

- ۱- نشر و اداره ده ساله جریده هفتگی طلوع افغان بزبان فارسی و پشتو .
- ۲- نشر و ریاست سه ساله مجله کابل بزبان پشتو از اکادمی افغان .
- ۳- رساله افغانی و افغانیت بزبان پشتو ، طبع قندهار ۱۳۱۷ ش .
- ۴- ده هزار لغت فارسی به پشتو با مقدمه مفصل در فیلاوژی پشتو ، طبع قندهار ۱۳۱۸ ش
 (بمدد لعل محمد کارگر) .
- ۵- نشر دو جلد خود آموز پشتو طبع قندهار ۱۳۱۴ ش (بمدد جمعی از نویسندگان)
- ۶- ترانه بهار (منظوم پشتو) طبع قندهار ۱۳۱۷ ش .
- ۷- تصحیح و مقابله و تحشیه کلیات خوشحال خان ختک شاعر افغان از روی نسخ متعدد
 خطی بزبان پشتو با مقدمه مفصل ، طبع قندهار ۱۳۱۶ ش .
- ۸- تصحیح و مقابله و تحشیه دیوان اشعار عبدالقادر خان ختک بامقدمه ، طبع قندهار
 ۱۳۱۷ ش (پشتو) .
- ۹- وضع اصطلاحات پشتو ، طبع قندهار ۱۳۱۷ ش (رساله پشتو)
- ۱۰- تاریخچه سبک‌های شعر پشتو (فارسی) طبع کابل ۱۳۱۹ ش .
- ۱۱- تاریخچه ادبیات پشتو (فارسی) طبع قندهار ۱۳۱۱ ش .
- ۱۲- مشاهیر ابدالیان پیش از احمد شاه (رساله پشتو) طبع کابل ۱۳۲۲ ش .
- ۱۳- ادبیات جهان (فارسی) طبع نشده .
- ۱۴- تصحیح و مقابله با مقدمه اکبر نامه حمید کشمیری (فارسی) ۱۳۰۹ ش طبع نشده .
- ۱۵- مدو جزر افغانستان (مسدس فارسی) ۱۳۰۸ ش طبع نشده .
- ۱۶- پیغام شهید (مثنوی فارسی) طبع کابل ۱۳۱۴ ش .
- ۱۷- غزنه (مثنوی فارسی) طبع کابل ۱۳۱۵ ش .
- ۱۸- درد دل (مثنوی فارسی) ۱۳۱۶ ش . طبع نشده .
- ۱۹- پیام عصر (مثنوی فارسی) ۱۳۲۰ طبع نشده .
- ۲۰- تصحیح و مقابله و تحشیه با مقدمه دیوان احمد شاه درانسی (پشتو) طبع کابل
 ۱۳۱۹ ش
- ۲۱- تصحیح و تملیق و ترجمه فارسی تذکره شعرای پشتو (پته خزانه - گنج پنهان)
 طبع کابل ۱۳۲۲ ش .
- طبع دوم ، تهران ، ۱۳۴۰ ش .
- ۲۲- تاریخ ادبیات پشتو جلد اول دوره قبل از اسلام بزبان پشتو طبع کابل ۱۳۲۴ ش
 از فاکولته ادبیات .
- ۲۳- تاریخ ادبیات پشتو جلد دوم از ابتدای اسلام تا سال هزارم هجری (پشتو) طبع
 کابل ۱۳۴۳ ش .

- ۲۴- یشتانه شمراء (شعراى افغان) جلد اول بزبان پشتو طبع كابل ۱۳۲۰ ش
- ۲۵- مجمع الفرائب و مزار علوى در بلخ (فارسى) تلخیص آن طبع شده.
- ۲۶- تاريخ افغانستان در عصر تیموریان هند (فارسى) طبع انجمن تاريخ، كابل ۱۳۴۲
- ۲۷- جوانمردان و عياران (فارسى) طبع كابل ۱۳۲۱
- ۲۸- سردار مهر دل خان مشرقى شاعر قندهارى (فارسى) طبع كابل ۱۳۱۲
- ۲۹- تصحيح و مقابله و تکميل با تحشيه و تملیق طبقات ناصرى منهاج سراج جوزجانى در دو جلد. طبع اول سنگى ۱۹۴۹-۱۹۵۴ در كويت و لاهور. طبع دوم حروفى با اضافه حواشى و تملیقات و فهارس در كابل از طرف انجمن تاريخ در سال ۱۳۴۳ ش.
- ۳۰- مورخان گمنام افغان (پشتو) طبع كابل ۱۳۳۳ ش.
- ۳۱- كيد شهنامه (فرهنگ بزرگ اسماء و اعلام و لغات و كشف الايات و مضامين شاهنامه فردوسى) تحت تدوين.
- ۳۲- اشعار و ديوان تیمور شاه افغان (فارسى) طبع كابل ۱۳۱۳ ش.
- ۳۳- تدقیقات پشتو، ترجمه پشتواز دارمستقر فرانسوى، يككم رشتيا و بينوا، طبع كابل ۱۳۲۵ ش.
- ۳۴- لاله كهساو (مجموعه آثار شعراى گمنام فارسى زبان افغانستان) طبع نشده.
- ۳۵- زرنج و احوال تاريخى آن (فارسى) طبع كابل ۱۳۲۳ ش.
- ۳۶- تحقیقات راجع به پته خزانه (فارسى) طبع كابل ۱۳۲۴ ش.
- ۳۷- تحقیقات راجع به ترجمان البلاغه را دويانى (فارسى) طبع كابل ۱۳۳۰ ش.
- ۳۸- محقق قندهارى. شرح احوال و آثار مولوى حبيب الله قندهارى (فارسى) طبع كابل ۱۳۱۴ ش.
- ۳۹- نوشته هاى من بزبان فارسى و پشتو (مجموعه مقالات اجتماعى و ادبى و تاريخى و يادداشتهاى تاريخى و آثار ادبى منشور و منظوم) طبع نشده در سه جلد.
- ۴۰- ملتان كالودى شاهى خاندان بزبان اردو طبع لاهور ۱۹۴۹ ش.
- ۴۱- افغانستان بعد از اسلام (تاريخ بزبان فارسى) طبع نشده.
- ۴۲- تاريخ سياسى افغانستان در دو جلد طبع نشده. (فارسى)
- ۴۳- خليلى نامه (مثنوى فارسى) طبع پشاور ۱۳۳۴ ش.
- ۴۴- پشتو و لويكان غزنه، يك تحقيق جديد در تاريخ غزنه و تاريخ ادبيات پشتو، طبع انجمن تاريخ كابل ۱۳۴۲ ش بزبان فارسى.
- ۴۵- تصحيح و مقابله و تحشيه و تملیق با فرهنگ و فهارس طبقات الصوفيه، امالى شيخ الاسلام عبدالله هردى متوفى ۴۸۱ هـ طبع انجمن تاريخ كابل ۱۳۴۲ هـ
- ۴۶- كتابهاى كم شده تاريخ غزنويان (يك حصه آن نشر شده) طبع كراچى ۱۳۳۸ ش (فارسى).
- ۴۷- تصحيح و مقابله و تحشيه با تملیقات و فهارس تازه نوای ممالك طبع كراچى ۱۳۳۹ ش (فارسى)
- ۴۸- روابط ادبى وادى سند با افغانستان، طبع كراچى ۱۳۳۷ ش (فارسى)
- ۴۹- شاعر هيرمند هارون خان افغان (فارسى) طبع كراچى ۱۳۲۸ ش.
- ۵۰- جغرافياى تاريخى افغانستان (چند حصه آن طبع شده) فارسى.

۵۱- تصحیح و ترتیب صد میدان خواجه عبدالله انصاری هروی. طبع وزارت مطبوعات، کابل ۱۱۴۲.

۵۲- زبان دو هزار ساله افغانستان یا مادر زبان دری (تحلیل کتیبهٔ بغلان) طبع انجمن تاریخ، کابل ۱۳۴۳ ش.

۵۳- نوشتن مقالات متعدد تاریخی و اجتماعی و سیاسی و ادبی در حدود پنجمصد مقاله بزبان فارسی و پشتو در جراید و مجلات افغانی و پشاور و کراچی و کویت و لاهور و تهران از قبیل مجله کابل-آریانا- سائنس- وزمه- پشتون ژغ- ژوندون- طلوع افغان- یغما- اورینتل کالج میگزین لاهور و غیره که ترتیب فهرست آن اکنون میسر نیست.

۵۴- تصحیح و مقابله و تحشیه و تعلیق مذکور احباب نثاری بخاری بفارسی (ختم و طبع نشده).

۵۵- تصحیح و مقابله و تحشیه و تعلیق زین الاخبار گردیزی (تحت تدوین)

۵۶- منابع تاریخ افغانستان در کتب فارسی و عربی و اردو (بیلوگرافی تحت تدوین)

۵۵۵

اینست رطب و یاسی که تاکنون نوشته و فراهم آورده‌ام و یا بدان مشغولم و آنرا باهر و خواهش دوستانه دانشمند مکرم گرامی حبیب یغمائی در بالا نوشتم، خدا کند طبع و نشر آن مایهٔ ملال خاطر خوانندگان گرامی نگردد، و اوراق سیاه کرده، در خور امحاء و شستن نباشند.
کابل ۱۰ اسد ۱۳۴۳ ش

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی
قطعه

کردم باهل فضل اگر من تشبیهی
بودم عجب الانعی و خوردم عجب ...
تنبیه من بس است، میازارم ای زمان
خود یافتم ز کار تو نیکو تشبیهی
گوشم بیر، مبخش دم، گرازین سپس
دیدم باهل فضل ادنی تشابهی !

مظاهر مصفا